

העטלף

דרור בורשטיין

כמה ימים אחרי הקמת אגודת עוזי בהר התחילו החברים בה להיפצע, לאבד את מקום עבודתם, ללכת לאיבוד, להתגרש, להישרט, להישדד. טיסות חזור בוטלו ונשארו רחוק. מכוניות עצרו בחריקת בלמים, ונהגים יצאו בקצף. ולא הבנו מדוע אנו, שכל מטרתנו לשמוע ולשמור את שירתו של המשורר הישראלי שהחשבנו לנפלא מכול – מדוע התאנה לנו כך הגורל. מלחמה פרצה. נפגשנו כדי לקרוא שיר אחד של עוזי בהר – תמיד במקלטים ברחבי הארץ, תמיד בימי שישי מוקדם בבוקר, תמיד ישבנו במעגל, ומישהו מסר עותק משוכפל של שיר אחד ויחיד של עוזי בהר, היינו עוד בתחילת הדרך, ואחזנו בספרו הראשון 'פרטים' מ-1980. ומישהו היה פותח ומצטט שורות של עוזי בהר, למשל,

לְרֹאוֹת שְׁעָרָב בַּחוּץ וּמְנוּחָה בְּכָל הָאָרֶץ –

ומישהי אחרת השלימה מן הזיכרון או מן הדף או מן הספר:

...וּלְבַקֵּשׁ לִי מְקוֹם פְּלִשְׁהוּ שְׂיִהְיָה רְחוֹק, רְחוֹק מִפֶּה.

כולנו ביקשנו לנו מקום כלשהו שיהיה רחוק, רחוק מפה. לא, לא היה מדובר בהגירה, לא היה לנו לאן ללכת. לא יכולנו לצאת או

להרחיק, היינו כולנו כבולים למקצועותינו או למצבנו הרפואי או לחתולינו או להורינו הקשישים המשתעלים בלי הרף, והבטנו מן החלונות המדומים במקלטים שבהם התאספנו, וראינו שְׁעָרָב בַּחוּץ וּמְנוּחָה בְּכָל הָאָרֶץ – אך לא, להפך, כמובן, שוב השתוללה מלחמה ואלפי פליטים נדדו מבתיים, ורבים נהרגו, וכל אלה לא ביקשו להם מקום רחוק, אדרבה, רק את הקרוב רצו לעצמם, את הבית, לשווא. ומישהו אמר, "לראות שערב בחוץ ומלחמה בכל הארץ". ואחר ענה לו, "ולבקש לי מקום כלשהו שיהיה קרוב, קרוב לפה". נופפנו בספר הדק 'פרטים' כבמניפות, החום במקלט היה מעיק, ולא היה שקע חשמל לנעוץ בו מאוורר. ומישהי אמרה ששיר הפתיחה של הספר 'פרטים' אומר "מנוחה בכל הארץ" ובד בבד אומר "מלחמה בכל הארץ" ואומר "מלחמה בכל העולם". זהו הצופן הפשוט של השירה הזאת, בהר אומר "ערב" ו"בחוף" ו"מנוחה" ו"רחוק", אבל מתכוון גם לומר "בוקר" ו"בפנים" ו"מלחמה" ו"קרוב". מה מצאנו בשורות האלה, בספר הזה המלא שורות שקטות, מובסות וחיוורות? אולי מצאנו את השקט המובס החיוור של קיומנו במקום הזה. אולי מצאנו בו את אי-שמחתנו. ומישהו אמר, אחת ממטרות המלחמה הלא-מוצהרות היא השמדת השירה ופגיעה אנושה בתשתיות של השירה. במחיר של פצצה אחת אפשר להקים מאה בתי הוצאה לספרי שירה ומאה חנויות ספרים לשירה, אמרה מישהי שעיסוקה היה הנהלת חשבונות זעירה. מישהו אמר, הייתי מקים חנות ספרים, והיו נמכרים בה רק ספרי שירה, לא, רק ספרי שירה עברית, לא, רק שני ספריו של עוזי בהר. 'פרטים' ו'מחזור פתוח'. זה הכול, חנות ובה חלון זכוכית ושני קירות, שני ספרים, ספר לקיר, וקיר אחד ריק. רצונך בספר אחר, גש לסטימצקי. 'פרטים' היה לנו מעין תנ"ך שיצא מהאופנה, שמעולם לא היה באופנה, ומאמיניו נטשו ברובם. מילים כאלה, שנכתבו בפריז, דיברו כמו מפינו:

מְנַהֵג יְלָדִים מְקוֹמִי

אוֹסְפִים עָלֵים שֶׁל שְׁלֶכֶת [...]]

לְהָרִים בְּשִׁמְחָה וּלְהָרְאוֹת לְמִישָׁהוּ

23
92

22
92

-

ה
ב
הל
ה
ב
א

-

ורצונו של המשורר הוא "לְהַתְחַלֵּף אִתָּם", לא רק להחליף איתם עלים אלא להחליף חיים, להיות ילד פריזאי שידיו מלאות שלכת, והעלים צומחים מאצבעותיו כמו מקצות ענפים בסתיו. קראנו את השיר הזה במקלטים ברמת גן וביהוד ובפתח תקווה ובגבעתיים, מקלטים ציבוריים שלא הייתה בהם שלכת ולא סתיו, תמיד שררו בהם מחנק ואבק ובטון. מה יכול לעשות אדם שיוצא ממקלט כזה ונוסע לפריז לשבועיים, "עַם עֵיפֹת שֶׁהוּא לֹא יָכוֹל לְהִדָּיֵם", מלבד לרצות "לְהַתְחַלֵּף אִתָּם", עם הילדים האלה? הוא נותן להם שיר בעברית תמורת עליהם. והרי אפילו את זה אינו יכול לעשות. אם ייגש אל הילדים, יברחו מפניו. הוא יכתוב שיר שרומז לרצונו להיות הם, לאחוז בשלכתם. והוא יודע שהדבר לא יינתן לו, שלא יאחז בשלכת ושלא ייוולד שנית בפריז; הוא רק יכול להכיר בעייפותו שאין להרדימה, אבל הוא אינו מוותר על העייפות הזו, הוא חי ועובד עם מה שנושר למרגלותיו. לא נופתע, אמרנו במקלט הציבורי בגבעתיים, אם ינשור בעצמו וייאסף, צפוד ומכורכם, מן המדרכה ליד הנהר. אולי ינשור ישירות לנהר וינשא מי יודע לאן. לאן נשפך הסן? לא חשוב. אם הוא יהיה עלה יבש טובע, על זה ייכתב השיר, אמרה מישהי, זה מה שלמדתי ממנו. בתוך המים והסחף, כבר טבועה לגמרי, אני אכתוב על מה שיהיה שם. תלושה ויבשה כמו שאני. אני אנסה, הוסיפה. ניסיתי, הוסיפה, בינתיים לא הצלחתי, הוסיפה.

בכל שבוע הייתה נחתת איזו מכה, בכל יום שישי הייתה מגיעה מישהי בגבס או בראש חבוש או בדמעות, או שהספר 'פרטים' בידה, כולו רטוב והרוס אחרי שישבה לקרוא בו על החוף ביפו ועלו המים ב"תְּנוּעָה גְדוֹלָה וְשִׁלּוֹה שָׁל יָם" והציפו אותה ואותו. והיינו מדברים בספר ובמשורר ודנים בשאלה אם ראוי שנזמינו לאחד ממפגשינו. לא ידענו עליו דבר. היה זה בימי טרום-מרשתת. מישהי טענה כי הוא נשוי או היה נשוי או עומד להינשא לסופרת רונית מטלון; אחר אמר ששמע ממישהו כי עוזי בהר עובד כעורך לילה בעיתון הארץ; אחרת טענה כי הוא בכלל גר בפריז; אחר אמר שלדעתו אין כלל אדם כזה, וכי עוזי בהר אינו אלא שם עט, ואת שיריו

כותב מישהו אחר. מישהו אמר שהוא ראה אותו לפני שנים לצד יהושע קנז בפריז, יושבים ושותים מים בבית קפה ופונים לרחוב ומתבוננים בעוברים ושבים ולא מוציאים מילה. "מילה הם לא הוציאו", הוא אמר, "ארבע שעות ישבתי לא רחוק וצפיתי בהם". כמה שירים שלו, אמרה מישהי, עוסקים בדיוק בזה: המשורר כבר קם והלך, והחדר נשאר נטוש, ותודעה שכמו הושארה שם כמו גשם שיורד אחרי שהענן כבר הסתלק עודה צופה בהתרחשות, ואנו יודעים שגם היא תתפוגג עוד מעט, ונישאר לבד. השיר הוא הרגעים האחרונים שלפני רדת הלבד, היא אמרה, והתקפלה לתוך כיסא הפלסטיק הלבן.

"עֲקֹשׁ עַל לֹא-פָלוּם בְּגִבִּי הַמִּפְנֶה לְחֹדֶר / בְּפָנֵי הַדְּבָקוֹת בְּקִיר", קראתי מהדף ששכפלתי. הפנים דבוקות בקיר ממש, לא רק מביטות בו מקרוב. הוא הולך ונספג ונדבק, הולך והופך למאובן בעוד השיר מתפוגג. מי שיבוא לשם בעוד אלף שנה, ואולי כבר למוחרת, ימצא איש-קיר. סיד הקיר יפעפע אל העצמות. הוא מתעקש להיות כאן גם במחיר ההתאבנות, אמרתי והצגתי לראווה את ידי המגובסת. הוא מתעקש והשיר מתעקש. עוזי בהר ידע, אמרתי, שהשינוי היחיד האפשרי כאן הוא ההפיכה מחי למאובן. לא, אין טעם להזמין אותו למקלט, וגם אם נמצא אותו ונעז להציע, הוא לא יבוא, וגם אם יבוא, על מה בדיוק נדבר איתו? לא, נניח לו בספריו, לא נזהם אותו בחקירותינו ובקריאותינו העילגות ובווריאציות שאנו מרשים לעצמו לערוך על שיריו שבוודאי יצערו אותו. אם למדנו משהו משירתו, הרי זה לא לפעול מכוח הרצון, לא ליזום, להניח לדברים להתרחש ולשמוח באי-התרחשותם. לשבת בבית קפה ולא לקום; "תְּחַלֵּת אֶסּוּף הַפְּסָאוֹת סְבִיבִי / יִהְיֶה לִי אוֹת, פֶּתַח לְהִכָּרֵם דּוֹחֵק / לְקוֹם". אם לא יאספו את הכיסאות, הוא יישאר שם בלילה, לנצח, אמרנו והבטנו סביבנו. אבל הוא תמיד חוזר הביתה לבסוף, אמרה מישהי בבדל תקווה, כמו בניסיון להצילו, "עוֹלָה וּמוֹנָה / אַחַת לְאַחַת אֶת כָּל הַמִּדְרָגוֹת". ומישהו קם, הניף קב הליכה ואמר, כן, הוא חוזר הביתה והוא עולה במדרגות והוא יוצא מהבית וחומק לרחובות, עוזי בהר הוא התלמיד שברח בהפסקה מבית הספר ולעולם

לא חזר לשיעור, חמק מבעד לסורגים, כל כך רזה הוא שלא היה לו צורך לעקם את הסורג, או לנסר את הסורג, כמו ציפור חצי חולה הוא חמק מהכלוב. הוא לא התלמיד המצטיין ולא התלמיד המרדן ולא התלמיד הזקן ולא התלמיד־חכם ולא התלמיד המתחכם ולא התלמיד הנכשל תמיד; עוזי בהר הוא התלמיד שברח. הוא כבבואה רגע אחרי שעזבה את משטח הראי, אמר וידיו התהדקו על קב ההליכה. כי כל העולם הוא כך, והוא שואף אל מצבו של העולם. מה מציע עוזי בהר, אמר בעל הקב, הוא מציע לנו את המשורר־קֶאֶחֶד־האדם. זה הכול. וכל שירה שאינה כזו היא יוהרה מתועבת, כלומר אינה שירה. היא יוהרה כי היא מכריזה, "אני יכול לכתוב ככה ואתם לא". השירה אינה תואר אצולה כי אם "מְשֻׁמָּרֶת שֶׁל אֹר", אם לצטט את משוררנו, ואלו שלוש המילים החשובות ביותר על שירה בשירה העברית, אמר, וכולנו אמרנו, "נכון", אף על פי ששמענו אותו אומר זאת כבר אלף פעמים לפני כן. כולם חולקים באור, ידענו שיגיד עכשיו, כולם חולקים במשמרת. כולם. גם אתם. המשורר הוא האיש המצית גפרור למעשן שאין לו אש, זה הכול. עוזי בהר הוא המלאך השקט שלנו, ורק רעש השירה כיסה על קולו. רעש השירה, אמר בעל הקב, אני בפירוש מדבר על רעש השירה. השירה שאינה רעש השירה אינה אלא "מְלַח עַל פֶּת אֶחְרוֹנָה", ציטט מהספר 'מחזור פתוח'. כל שיר שמציע פחות מהמלח הזה הוא רעש השירה, ובו יש לחשוד, אמר, והעביר את מבטו על פני כולנו בשפתיים חשוקות ואמר, אני לא מרגיש טוב, אני עומד להתעלף, והתעלף על קבו.

נופפנו עליו בספרים הדקים עד ששבה נפשו וזחל אל פינתו, ומישהו כתב על הלוח במקלט, ששימש לשיעורים בזמן מבצעים ומלחמות, בגיר לבן, "אֵדַע לְהַנִּיחַ הַצֵּדָה כָּל הַבְּהוּב שֶׁל רְצוֹן לְצִאת", וכמו בתגובה לפסוק התחילה מישהי לבכות והלכה לפינת המקלט ואז קמה ויצאה מהמקלט, ורצתי אחריה וקראתי לה ומסרתי לה את העותק שלה של 'פרטים' ששכחה מאחור, וחזרתי למקלט ועמדתי והבטתי בחברי האגודה העלובה הזו, ובעודי "טוֹמֵן אֶת יְדֵי בְּפִיסִים", ובעודי "סוֹקֵר / מְחַדֵּשׁ אֶת הַחֶדֶר" היא המשיכה ללכת ועברה מעל

27
92

26
92

ראשינו, ושמענו את קול צעדיה המהירים, כשהלכה מהר מהמקלט בגבעתיים לכיוון תל אביב, הגם שביתה היה ברמת גן, ובחוץ "בָּא הַלֵּילָה / מִתְנַשֵּׁם כְּמוֹ אַחֲרֵי מְרוּצָה", והיא הלכה במרוצת הלילה הזאת, הרוח החמה דחפה אותה כאילו היה גופה האוחז־בספר מפרש, והבליחה בה הידיעה שעליה למצוא את כתובתו של המשורר שלנו ולעלות במדרגות ולדפוק על דלתו ויהי מה, לומר לו משהו, היא לא ידעה מה לומר, אבל קיוותה שכשתיפתח הדלת תדע מה לומר, ואולי רק תחבקו ותמסור לו את ספרו ותלך. הספר שבידה היה נפוח אחרי שטבע, אבל היא תיתן לו את הספר כדי להבהיר לו שיש מי שאוחז בספר. הגם שליפה ניבא לה שהידיעה שיש מי שאוחז בספר תהיה למשורר מביכה, ולמרבה האבסורד כלל לא משמחת, היא ידעה שאין ברירה, והיא מצאה טלפון ציבורי והתקשרה לחברה שהכירה את העורך של אחד מספריה של רונית מטלון וביררה את הכתובת, והתברר לה לבהלתה שהיא עומדת ברחוב מקביל לרחובו, ובין שני בניינים ראתה חלון מואר אחד, והיא חשה, והתברר שצדקה, שזהו חלוננו של המשורר שלנו, וצעקה לפתע מרחוק, "עוזי!" ושמעה מרחוק, "מה?" והיא עברה בין הבניינים ונשרטה מסורגים עקומים, וחתולים סמרו עליה, ויצאה בין הבניינים ופחי האשפה וראתה אותו, כאילו יצא משירו "קינון", יושב ו"שׁוֹמֵעַ וְדִיּוֹ עַל הַמְּרִפָּסֶת" – ואחר כך, כשישבה לצדו על המרפסת, והוא הנמיך את קול הרדיו והצביע על עטלף שהגיח מתוך דלי בקומה השלישית, "כֹּה תָמִים לְמַרְאֶה", דימתה שאמר, עף לרוחב הבתים. הוא העביר את כף ידו הבהירה במעוף מרצד כרודף אחריו או מחקה את מעופו. העטלף הזה יכול לעקור מכאן בלי הודעה לכל מקום שירצה, אמר לה, אבל הוא נשאר. הוא נאמן ללילה, נאמן להיפוך הזה שהוא מנת חלקו. הוא לא שאל אותה מי היא ומה היא מבקשת ומדוע נקשה על דלתו בשעת לילה מאוחרת וספרו בידה. מהספר התעלם כאילו לא ראהו. הוא הכין להם כוס תה וקירב אליה את הדבש, והם האזינו קצת למוזיקה ברדיו ועישנו, ואחר כך הוחשכו גם פנסי הרחוב, והוא העלה בגפרור אור נר על שולחן המרפסת ונכנס לדירה, והיא נשארה שם לבדה וקראה קצת בספר הלח עוד.

שירים מן העיזבון / עוזי בהר*

בדיוק כאן

אֲנָשִׁים נֶאֱסָפוּ וּבָאוּ – כָּל אֶחָד
כָּמוֹ מְרַגֵּל עֲדִין לְטָפוֹס
בְּחֹדֶר הַמְדְּרוֹת שְׁלוֹ.
אֲבָל כָּלֵם קְרוֹבִים לָהּ, וְהִיא בִּלְבוּשׁ כֶּהָה
מְקִימָת בְּשִׁבְלֵם חֲזוֹת שְׁלֵמֵה־יֹתֵר,
מֵעֵין עִידוּד.
לִפְעָמִים בְּמַהֲלֶךְ הָעָרֵב הִיא יוֹצֵאת
לְמִרְפֶּסֶת (הַסְּגוּרָה), מְדַלֶּקָה סִיגָרָה,
יוֹשֶׁבֶת לְדָבָר עִם מִיֶּשֶׁהוּ שׁוֹרֵק קֶצֶה פָּנָיו נִרְאָה,
מְרַקֶּדֶה רֶגֶל מְשֻׁכָּלֶת.

יְנוּאֵר, חֹרֶף מְטֹלֵטֵל זְגוּגִיּוֹת. צִמְרוֹת עֲצִים מוֹאֲרוֹת,
רוּחַ מְעֻרְבֶּלֶת אֲוִיר מַעַל גִּנָּה צְבוּרִית.

מִיֶּשֶׁהוּ צָעִיר נֶרְדָּם עַל הַסֵּפֶה,
בִּישִׁיבָה, יְדוֹ הָאֲחֶת פְּשוּטָה הַצֹּדֶה.
לְשַׁעֲמוֹם נֶפֶח מְצֻטָּנֶע.

נחיתות פתאומיות

נְחִיתוֹת פְּתָאוֹם
בָּזוֹ אַחֵר זֶה –
מְעוֹף נוֹחַת אֶלְכִסוֹנִית מְלַמְעָלָה וּמְעוֹף חוֹצָה הַיָּשָׁר
מֵהַצֵּד. שְׁתֵּי הַצּוֹצְלוֹת בְּעֵץ עֶכְשׁוֹ.
וּמְכוֹנֶת הַכְּבִיסָה – הִיא
עוֹבְרֶת עֶכְשׁוֹ לְשֵׁלֵב הַסְּחִיטָה,
מִגְבִּירָה מֵהִירוֹת־חֹף בְּצִפְצוֹף גּוֹבֵר חֵד –
הַדִּירָה כָּלָה מִתְרוֹמָמֶת, מְטוֹס סִילוֹן.

מִדְּהִים מָה עוֹשִׂים הַיּוֹם מְכַשִּׁירֵי הַחֲשָׁמַל.
רַק שֶׁבַע שָׁנוֹת תּוֹחֶלֶת חַיִּים, אוֹמְרִים לִי.

29
92

28
92

* שירים שנמצאו בכונן הקשיח של בהר לאחר מותו ולא פורסמו. ייתכן שהיו בשלבי עבודה.

אחרי המקלחת

אָרִיחַ רוֹפֵף נָקֵט, אַחֵר כֶּף שׁוֹב,
אוֹר בְּפֶתַח חֹדֶר הָאִמְבָּטִיָּה:
דְּנִיָּאל מִתְנַגֵּב שָׁם.
הוּא לְבִדּוֹ, עִירָם, אוֹלֵי מִבְּרִישׁ אֶת שְׁעָרוֹ,
מַעֲמִיד פָּנֵי תָם בְּרָאִי.
וְהָעִינִים כָּמוֹ שׁוֹאֲבוֹת אֶת דְּמוּתוֹ הֶלְאָה:
לְהִשְׁתַּרֵּץ בַּמִּדְרָכָה תוֹךְ דְּבוּר עִם חֲבֵרִים,
עִם חֲנִיּוֹת בַּבוּרְגְּרָאנֶץ',
אַחֵר כֶּף בְּמַסְלָסִי גִוְהָעִיר;
לְהִקְשִׁיב בְּשִׁקְט כְּשֶׁהֵם מִדְּבָרִים.
הַגִּ'ל, הַבְּגָדִים, הַ"שְׁלוֹם" הַחֲטוּף לִיד הַדֶּלֶת –
טָקֵס הַהִסְתַּלְקוּת נָחוּץ.

אֲנִי נִשְׁאָר, קוֹרָא אֶת "חֵלוֹם לַיִל קֵץ".

הֵם בְּנֵי 14, מַעֲשִׂיִּים לְעִנְיָנָם,
בְּמַכְנָסִים שְׁמוּטִים, עוֹבְרִים עַל פִּי מִדֹּחִיָּהֶם.
צִלְצוּלֵי טֵלְפֹן חוֹזְרִים בִּינִיָּהֶם –
לְאֵן הוֹלָכִים, מִי יָבוֹא... סְרוּב יָכוֹל לְהִתְרַכֵּךְ.